

Enige resultaten van het BSP-onderzoek in de Kennemerduinen en Duin & Kruidberg

*Ik heb van 't leven vrijwel niets verwacht,
't Geluk is nu eenmaal niet te achterhalen.
Wat geeft het? - In de koude voorjaarsnacht
Zingen de onsterfelijke nachtegalen.*

*De nachtegalen
J.C. Bloem*

Hans Groot

Inleiding

In onze regio liggen diverse duingebieden met een totale omvang van enige duizenden hectaren. Ze vormen een omvangrijk en waardevol natuurgebied dat zich uitstekend leent voor onderzoek naar de vogelstand. Het is dan ook niet verwonderlijk dat direct vanaf de oprichting van onze vogelwerkgroep veelvuldig broedvogelinventarisaties in de duinen zijn uitgevoerd. Inventarisaties die een schat aan gegevens opleverden, onder andere de landelijk ongekend hoge dichtheden aan Nachtegalen.

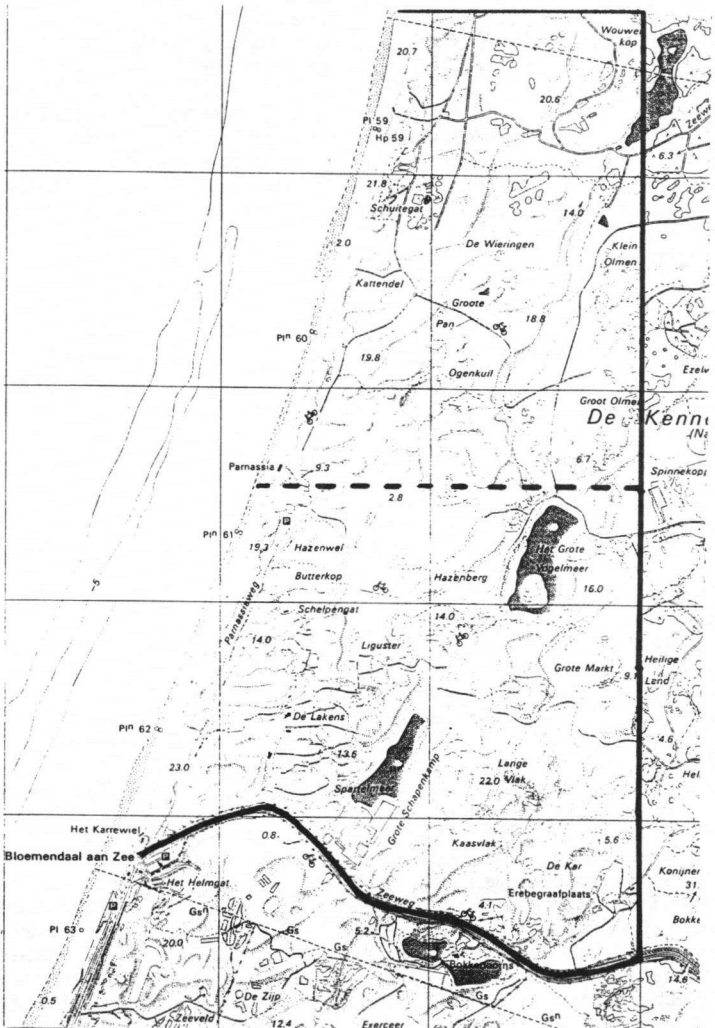
Het wekt wèl verbazing dat, in tegenstelling tot vroeger, al jaren niet meer over de broedvogelinventarisaties in de duinen in Fitis is gepubliceerd, terwijl de aantalsontwikkeling van de duinvogels toch jaarlijks in vaste steekproefgebieden gevolgd wordt.

Dit artikel geeft daarom een eerste overzicht van de broedvogelmonitoring in twee zogenaamde kwartblokken in het kader van het Bijzondere Soorten Project (BSP, thans K/Z/S; Kolonievogels, Zeldzame en Schaarse soorten) van SOVON in een deel van de Kennemerduinen en Duin & Kruidberg.

Korte beschrijving van de onderzoeksgebieden

De Kennemerduinen is vanaf 1958 geheel in eigendom en beheer van de Stichting Het Nationale Park de Kennemerduinen. Duin & Kruidberg is een terrein van de Vereniging Natuurmonumenten. Momenteel worden voorbereidingen getroffen om deze terreinen samen te voegen met Midden Herenduin, Heerenduinen en enkele perifere gebieden tot het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (Wijkhuizen, 1994).

De twee kwartblokken bevinden zich in het buitenduin en grenzen aan de westkant aan de Noordzee. De noord- en oostgrens worden gevormd door de kunstmatige grens van atlasblok 24-28. De zuidgrens wordt gevormd door de Zeeweg (fig 1). In totaal bedraagt de geïnventariseerde oppervlakte 810 ha (24-28-2 400 ha; 24-28-4 410 ha).

Figuur 1.
Ligging van de twee delen die samen het onderzoeksgebied uitmaken.

Van oorsprong waren Duin & Kruidberg en de Kennemerduinen open duingebieden met kenmerkende vochtige duinvalleien. Thans is het onderzoeksgebied echter een droog terrein dat vergrast is door onder andere Duinriet en dat bovendien op veel plaatsen dichtgegroeid is met struweel van met name Duindoorn, Vlier, Kardinaalsmuts en Liguster. Op slechts enkele plaatsen zijn nog stuifplekken van kaal zand aanwezig. Op grond van luchtfoto's lijkt het erop dat deze ontwikkeling zich vooral in de jaren tachtig voltrokken heeft (Reijnders, zonder jaar).

Vooraf in het gebied in 24-28-4 bevinden zich enkele geïsoleerde bosjes die gedomineerd worden door Oostenrijkse Den. Verder staan hier onder andere berken, Witte Abelen en Balsempopulieren. In 1955 werd het Grote Vogelmeer gegraven, waarin zich twee eilanden bevinden. De plas wordt omzoomd door rietkragen. De andere waterpartij van enig formaat is het Spartelmeer met een klein eilandje, zandige oevers en slechts enkele rietkragen.

Met name het gedeelte in de Kennemerduinen trekt veel recreanten. Dit hangt onder meer samen met de aanwezigheid van twee campings, een café/restaurant en diverse wandel-, fiets- en ruitersporen in het onderzoeksgebied. Het deel in Duin & Kruidberg is wat bezoekers betreft een stuk rustiger.

Materiaal en methode

Vanaf 1988 wordt het blok 24-28-2 geïnventariseerd door K. Postuma. In dit BSP-blok ligt ook een BMP-gebied dat jaarlijks door P. Dhont wordt geïnventariseerd. Het gebied in 24-28-4 wordt sinds 1990 geïnventariseerd door een wisselend aantal personen van de Vogelwerkgroep, van wie schrijver dezes de vaste kern vormt.

Het gebied is geïnventariseerd met de uitgebreide territoriumkartering (SOVON/CBS, 1986). Per voorjaar zijn gemiddeld vijf bezoeken aan beide gebieden gebracht. Een ronde kan uit meerdere bezoeken bestaan. Het systematische struinen in de duinen op één ochtend is immers bepaald geen sinecure. Per gebied zijn daar vijf tot acht uur voor nodig. En het mag duidelijk zijn dat men niet alleen vanaf de paden kan tellen, maar ook door het geaccidenteerde en dichtbegroeide terrein heen moet trekken.

De bezoeken vonden vanaf een half uur voor zonsopgang tot enige uren daarna plaats. Er zijn vrijwel ieder jaar ook bezoeken in de avondschemering gebracht.

De lijst van soorten die jaarlijks geïnventariseerd zijn verschilde tussen de blokken en onderging ook binnen blokken door de jaren heen veranderingen. Dat komt onder andere doordat de 'schaarse soortenpoot' van het BSP tot 1993 geen verplichte soortenlijst bevatte. Men kon zelf kiezen welke schaarse soor-

ten geteld werden. Daarnaast zijn er diverse jaren landelijk algemene soorten in de inventarisaties betrokken, die in de duinen ofwel schaars (bijv. Goudvink en Rietgors) of karakteristiek (bijv. Boompieper en Grasmus) zijn. Omdat de gegevens betrekking hebben op een groot gebied, kunnen er relevante dichtheidscijfers mee bepaald worden.

Resultaten

In tabel 1 staat een overzicht van de resultaten van de broedvogelinventarisatie in kwartblok 24-28-2 en 24-28-4. Naast het aantal territoria van de getelde soorten wordt de gemiddelde dichtheid over de gehele inventarisatieperiode gegeven. Omdat niet alle soorten in alle jaren betrokken zijn, zijn de gemiddelden bepaald door de som van het aantal territoria te delen door het totaal aantal ha waar de gegevens betrekking op hebben. De uitkomst is vervolgens met 100 vermenigvuldigd. De dichtheden van soorten die slechts in één of twee jaar geteld zijn, zijn minder 'hard' dan van soorten die gedurende een langere periode geteld zijn (omdat uitschieters meer uitgemiddeld worden). Bij vergelijking met dichtheden elders moet men daarnaast bedenken dat de dichtheden op een groot oppervlakte betrekking hebben.

Dodaars Jaarlijks broeden er in wisselend aantal Dodaarsen in het Grote Vogelmeer. Met name 1994 was een goed jaar voor deze schaarse soort, want ook op de Oosterplas (buiten het onderzoeksgebied, maar in de Kennemerduinen) bevonden zich drie broedparen.

Bergeend Het aantal paar Bergeenden is jaarlijks zeer klein en het broedsucces vaak nihil. In het poldergebied doet deze kustvogel het beter dan in de duinen. Mogelijk spelen predatie en een tekort aan nestgelegenheid in de vorm van konijnholen hierbij een rol. In ieder geval is de soort in de jaren zeventig talrijker geweest in de Kennemerduinen en Duin & Kruidberg (Reijnders zonder jaar; Veldkamp, 1989).

Patrijs Er hebben nooit veel Patrijzen in het onderzoeksgebied gezeten, maar de soort weet zich nog steeds in zeer klein aantal te handhaven. De Patrijs is vanwege de lage dichtheid en onoverzichtelijkheid van het geaccidenteerde terrein lastig te inventariseren. Gezien de waarnemingen van families in augustus rond de in het onderzoeksgebied gesitueerde telpost Parnassia broedt deze soort waarschijnlijk echter jaarlijks in het gebied.

Stormmeeuw Vanaf 1951 broeden er Stormmeeuwen in de Kennemerduinen. Jarenlang schommelde het aantal tussen de 20 en 40 paar, maar in de jaren tachtig liep het aantal als gevolg van predatie door de Vos sterk terug. Thans broeden er jaarlijks enkele paartjes zonder al te veel succes in de dennenbosjes rond het Grote Vogelmeer.

Tabel 1. Aantal territoria en gemiddelde dichtheid per 100 ha van een aantal soorten in kwartblok 24-28-2 (bovenste regel) en deelgebied 24-28-4 (onderste regel) in 1988-94.

Soort	88	89	90	91	92	93	94	Dichtheid
Dodaars	0	0	1	0	1	0	0	0.1
	-	-	3	1	1	1	3	0.4
Fuut	-	-	-	2	1	1	0	0.3
	-	-	2	2	0	2	2	0.4
Knobbelzwaan	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	1	0	1	0	1	0.2
Nijlgans	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	0	0	0	0	1	0.1
Bergeend	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	-	1	4	2	2	0.6
Kuifeend	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	4	2	-	10	15	1.9
Torenvalk	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	1	0	1	0	1	0.2
Boomvalk	-	-	-	0	0	0	0	0
	-	-	0	0	1	1	1	0.2
Patrijs	-	-	1	0	0	1	1	0.2
	-	-	0	0	1	0	3	0.2
Waterral	-	-	-	0	0	0	0	0
	-	-	0	0	0	1	0	0.1
Kleine Plevier	1	0	0	0	0	0	0	0.04
	-	-	0	0	0	0	0	0
Scholekster	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	2	0.5
Kievit	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	-	1	0.2
Stormmeeuw	0	0	0	0	0	0	0	0
	1	1	4	5	9	9	4	1.2
Kleine Mantel		0	0	0	0	0	0	0
	0	2	3	1	0	0	0	0.2

Soort	88	89	90	91	92	93	94	Dichtheid
Zilvermeeuw	0	0	0	0	0	0	0	0
	59	97	61	88	49	29	24	14.1
Ransuil	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	0	0	1	4	1	0.3
Groene Specht	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	2	1	3	3	3	0.6
Tortelduif	-	-	-	-	-	-	-	-
	-	-	-	-	-	1	0	0.1
Kuifleeuwerik	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	1	1	1	0	0	0.2
Boomleeuwerik	0	0	0	0	0	1	0	0.04
	-	-	0	0	0	0	2	0.1
Veldleeuwerik	-	-	-	-	-	-	0	0
	-	-	-	-	-	-	0	0
Boompieper	-	-	-	6	8	2	3	1.2
	-	-	-	-	-	-	2	0.5
Graspieper	-	-	-	-	-	-	23	5.8
	-	-	-	-	-	-	11	2.7
Nachtegaal	-	-	-	-	-	43	50	11.6
	-	-	-	37	43	36	49	10.1
Paapje	17	15	19	14	19	19	21	4.4
	-	-	2	1	1	3	3	0.5
Roodborsttapuit	9	21	27	24	28	23	21	5.5
	-	-	24	19	21	26	16	5.2
Tapuit	0	2	0	0	1	0	0	0.1
	-	-	2	4	4	2	0	0.6
Sprinkhaanzang.	-	21	19	21	16	17	10	4.3
	-	-	-	14	15	10	13	3.2
Bosrietzanger	0	0	4	0	0	0	0	0.1
	-	-	0	0	0	0	0	0
Grasmus	-	-	-	58	86	-	-	18.0
	-	-	-	-	-	-	134	32.7
Braamsluiper	-	-	-	-	13	-	-	3.3
	-	-	-	-	-	-	5	1.2
Gekr. Roodst.	-	-	-	1	0	0	0	0.1
	-	-	-	-	3	4	2	0.7
Glanskop	-	-	-	-	-	-	-	0
	-	-	-	0	2	0	0	0.1
Wielewaal	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	0	0	1	0	1	0.1
Barmsijs	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	0	0	0	1	0	0.1
Goudvink	-	1	0	0	0	0	0	0.04
	-	-	2	1	1	1	3	0.4
Roodmus	0	0	0	0	0	0	0	0
	-	-	0	0	0	1	0	0.1
Rietgors	-	14	10	9	8	12	16	2.9
	-	-	4	-	-	-	7	1.3

Zilvermeeuw De kolonie Zilvermeeuwen in de Kennemerduinen werd tot diep in de jaren zeventig bestreden. In de jaren tachtig broedden Zilvermeeuwen op de eilandjes in het Grote Vogelmeer; vanaf 1988 alleen op het kleine eilandje, nadat het grote eiland door Vossen was bezocht. De stand loopt hier nog jaarlijks terug (in 1994 nog 18 paar). Sinds 1992 broeden ook enkele paren op het kleine eilandje in het Spartelmeer (in 1994 3 paar). Boven camping De Lakens voerden in 1994 drie paar Zilvermeeuwen duikvluchten op de inventarisant uit, op grond waarvan het aannemelijk is dat zich daar drie territoria bevonden. Nesten zijn echter niet gevonden.

Ransuilen zijn regelmatige broedvogels van dennenbosjes in het zuidelijk deel van het onderzoeksgebied. De stand fluctueert onder invloed van het voedselaanbod.

De **Kuifleeuwerik** is geheel in overeenstemming met de teruggang van het aantal broedparen in heel Nederland (Hustings et al., 1992) als broedvogel uit de zeereep verdwenen.

De **Veldleeuwerik**, die in 1994 geïnventariseerd is in het kader van een SVN-onderzoek, blijkt eveneens niet meer in het onderzoeksgebied te broeden. Hiermee volgt de soort de landelijke duintrend (Verstrael et al., 1993).

Verheugend is de kentering in het aantalsverloop van de **Boomleeuwerik**. Nadat de soort vroeger met tientallen paren in de duinen broedde, nam het aantal sterk af (Reijnders zonder jaar; Veldkamp, 1989). De laatste jaren kan op steeds meer plekken in het middenduin de fraaie zang van de Boomleeuwerik weer worden gehoord. Sinds 1993 zijn ook territoria aan de oostrand van het onderzoeksgebied vastgesteld.

Met de **Boompieper** daarentegen lijkt het wat minder te gaan, hetgeen eveneens voor de duinen in het algemeen opgaat (Verstrael et al., 1993).

De **Graspieper**, die in 1994 is geteld ten behoeve van een SVN-onderzoek, doet het goed in de duinen. Bijna alle territoria bevinden zich in de zeereep, waar eens Veldleeuweriken voorkwamen.

De **Nachtegalen** heeft onze duinen onsterfelijk gemaakt. De meeste Nachtegalen komen voor in het middenduin, maar ook in het onderzoeksgebied valt zijn vermaarde zang te beluisteren.

Paapje Dit fraaie vogeltje doet het gelukkig nog goed in onze kalkrijke duinen. Samen met de AW-duinen vormen de Kennemerduinen het bolwerk voor deze soort in de gehele duinstreek. Het Paapje broedt nog niet zo lang in de Kennemerduinen (o.a. Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981). Vooral medio jaren tachtig is de stand in Zuid-Kennemerland toegenomen, hetgeen te maken kan hebben met gunstige omstandigheden in het overwinteringsgebied in de Sahel (Hieselaar, 1989). Vooralsnog lijkt het erop dat de soort zich in het onderzoeksgebied op een hoog niveau kan handhaven. Het is in dit verband opmerkelijk dat de stand elders in de duinen terugloopt (Verstrael et

al., 1993). Een treffend voorbeeld is de afname van 107 paar in 1988 naar 28 in 1993 in het Noordhollands Duinreservaat, een ander van oudsher belangrijk gebied voor het Paapje (Veenstra, 1994).

Ook de **Roodborsttapuit** is een karakteristieke soort van onze duinen. Evenals het Paapje is de soort vanaf het midden van de jaren tachtig in aantal toegenomen. Met jaarlijks gemiddeld zo'n 45 paar behoort het onderzoeksgebied tot de betere gebieden van de duinstreek. Het dipje in 1994 in 24-28-4 is opmerkelijk en manifesteerde zich vooral door het vrijwel ontbreken van territoria in het gebied tussen camping De Lakens en de zeereep.

De **Tapuit** is een kenmerkende soort van open duinen met voldoende stuifplekken. Door het dichtgroeien van de duinen is de soort thans uit het onderzoeksgebied verdwenen, hiermee net als andere diensoorten de landelijke trend volgend.

Sprinkhaanzanger Hoewel de dichtheden minder hoog zijn dan in Ruigoord, zijn de duinen een belangrijk gebied in onze regio voor deze geheimzinnige zanger. De stand is stabiel, hoewel 1994 in 24-28-2 een mager jaar was.

Grasmus De grote oppervlakten struweel vormen een optimaal biotoop voor de Grasmus. In 1994 werden in 24-28-4 134 territoria gekarteerd, hetgeen een dichtheid van 32.7 paar per 100 ha betekent, een voor Noord-Holland zeer hoge dichtheid. De soort is na een afname in de jaren zestig en begin jaren zeventig bijna overal in de provincie weer flink in aantal toegenomen (Ruitenbeek et al., 1990).

Roodmus Nieuw, maar niet geheel onverwacht vanwege de recent vastgestelde territoria in nabijgelegen duingebieden (Noordhollands Duinreservaat en AW-duinen), was de vestiging van de Roodmus in 1993 in 24-28-4. De toekomst zal leren of de soort een blijvertje is.

De **Rietgors** tenslotte komt vooral voor in duindoornstruwelen in 24-28-2, waar de bodem iets vochtiger is. In 24-28-4 broedt de soort vooral in de rietkragen langs het Grote Vogelmeer.

Nawoord

Uit de inventarisatie van een aantal soorten blijkt dat het onderzoeksgebied grote waarde heeft, met name voor Paapje, Roodborsttapuit en Grasmus. Het is van groot belang dat de aantalsontwikkeling van de broedvogels in de duinen gevolgd blijft worden. Zeker omdat de stand van een groot aantal diensoorten landelijk achteruitgaat.

Daarnaast zullen inrichting en beheer van de duinen (o.a. verhoging grondwaterstand, instelling Nationaal Park Zuid-Kennemerland) de komende jaren veranderen, hetgeen gevolgen kan hebben voor de broedvogelstand.

De komende jaren zal duidelijk worden hoe onsterfelijk de Nachtegalen en andere duinsoorten zijn!

Dankwoord

Klaas Postuma en Pieter Dhont worden hartelijk bedankt voor het inventarisatiewerk in 24-28-2. Steve Geelhoed, Hans Groot, Martin Hin, Evert van Huijssteeden, Pim de Nobel, Johan Stuart en Marianne Zijderveld zwoegden wat af in 24-28-4.

De meeuwen in het Vogel- en Spartelmeer zijn geteld door H. Schouten, maar de aantallen van de Stormmeeuw zijn aangevuld met vondsten van boomnesten/territoria daaromheen.

Stichting Het Nationale Park De Kennemerduinen en Vereniging Natuurmonumenten worden bedankt voor het verstrekken van vergunningen voor het betreden van het terrein.

Literatuur

- Hieselaar, F., 1989. Het eerste jaar BSP - 5 soorten. De terugkeer van het Paapje? *Fitis* 25 (1): 16-24.
- Hustings, F., J. Bekhuis, R.G. Bijlsma & F. Post, 1992. Kuifleeuweriken *Galerida cristata* op hun retour. *Het Vogeljaar* 40 (4): 145-156.
- Reijnders, R.C.M.I. (zonder jaar). Broedvogels van de Kennemerduinen. Stichting 'Het Nationale Park De Kennemerduinen', Overveen.
- Ruitenbeek, W., C.J.G. Scharringa & P.J. Zomerdijk, 1990. Broedvogels van Noord-Holland. SVN, Assendelft.
- SOVON/CBS, 1986. Handleiding Bijzondere Soorten Project.
- Verstrael, T.J., A.J. van Strien & A.J. van Dijk, 1993. Trends van broedvogels in de duinen. *Kwartalberichten Milieu CBS* 93/3: 4-10.
- Veenstra, B., 1994. Broedvogelinventarisatie Noordhollands-Duinreservaat. PWN, Bloemendaal.
- Veldkamp, R., 1989. Broedvogels van Duin & Kruidberg, Midden Herenduin en Heerenduinen. *Natuurmonumenten, 's Graveland*.
- Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981. *Randstad en broedvogels*. Gianotten, Tilburg.
- Wijkhuysen, H., 1994. Zuid-Kennemerland, nationaal park of natuurgebied? *Duin* 17 (1): 3-5.